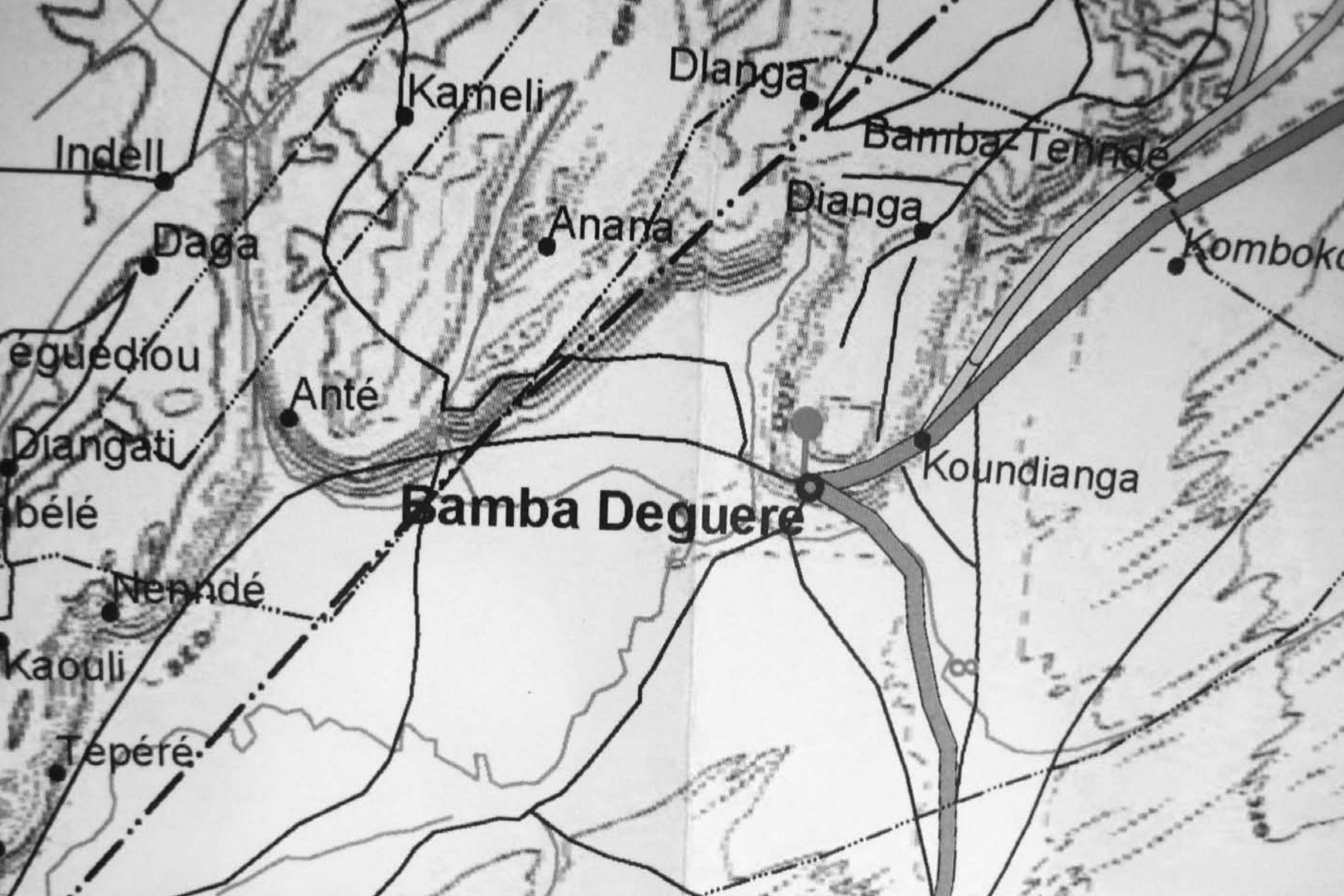

**AetA reis
2009**

**Dogon
Mali**

Inleiding

Jurriaan van Stigt

Dogon 1959- 2009

In een roerige tijd van de Nederlandse architectuur en een roemruchte periode van het tijdschrift forum speelde het Dogon volk een onverwacht belangrijke rol. In juli 1959 trad een nieuwe redactie aan met o.a. Aldo van Eyck, Herman Hertzberger, Jurriaan Schrofer. Het was het begin van de serie waarin met 'het verhaal van de andere gedachte' de scherpe afwijzing van de Nederlandse bouwpraktijk, de aanpak van de Nederlandse bouw en de CIAM na de tweede wereldoorlog. Het was de opmaat van de thema's die in de komende jaren in Forum zouden worden behandeld. Zoals bij vele romans zijn soms alleen al de eerste zinnen legendarisch:

'Dit nummer is zowel een afsluiting als een begin. Aan het begin van dit begin behoren twee constatering. De eerste - dat Nederland in ruimtelijke zin onbewoonbaar wordt - is een realiteit die pas kort tot het bewustzijn doordringt als de ademhaling korter wordt. De tweede - dat architect en stedenbouwer, wier bestaan en bestaansrecht op het bezit, respec-

tievelijk gebruik van verbeelding en beeldend vermogen behoort te berusten, tot het onbewoonbaar maken van dit kleine land een zeer groot aandeel hebben - is een paradox die eindelijk aan het geweten begint te knagen'.

Na deze scherpe aftrap, die eigenlijk nog heel actueel lijkt, volgde tot 1967 vele nummers van Forum die in wekelijkse redactie vergaderingen werden gemaakt waarin het verhaal van de andere gedachte werd gevormd. In het afsluitende nummer van de reeks in 1967 volgt pas de publicatie van Aldo van Eyck's reis aan de Dogon. Een reis die hij echter al in de winter van 1959 -1960 had gemaakt. Deze reis legde een stevig fundament onder de al aanwezige gedachte bij Aldo dat er aan de in de archaische culturen voortlevende oerwaarden evenveel waarde kon worden gehecht als de klassieke en moderne nalatenschap van de westerse cultuur. Aldo maakte overigens kennis met de Dogon door het tijdschrift Minotaure (waarin gebroederlijk naast elkaar artikelen en publicaties) van en over Dali, Kurt Weil, Leger, Braque, Picasso en Corbu) een num-

mer verscheen van Marcel Griaule over de Dogon (Minotaure no 2 Mission Dakar - Djiboutti april 1933). Op deze reis met o.a. Herman Haan en Corneille ontmoeten ze de Zwitserse antropologen Parin en Morgenthaler (o.a. Die weißen denken zuviel) die in navolging van Griaule's onderzoek al enige tijd verbleven in Ogot, Sangha.

Uit hun onderzoek trad duidelijk naar voren dat de Dogon niet allen het woonmilieu maar de wereld in zijn geheel als keten van verwante, in elkaar passende structuren opvatten. Hun rijke en complexe kosmologie houdt in dat de wereld is opgebouwd als een netwerk dat zich uitstrekt van het kleinste schaal niveau tot de totaliteit, van het zaadje, de fonio, tot het universum. Waarin het evenwicht, de balans wordt bepaald door de tegengestelden, man vrouw, hemel aarde, die in een harmonische tweeling relatie, de twee Nommo's, het verstoorde evenwicht kunnen herstellen. De samenhang van mens, huis en dorp manifesteert zich in het begrip van het dorp. Het dorp is als het lichaam van de gemeenschap, en de verschillende gebouwen die er

ogenschijnlijk nogal willekeurig verspreid liggen, putten hun betekenis uit de plaats die ze in dit lichaam innemen. Het dorp is opgevat naar het beeld van een ruggelings uitgestrekt lichaam met als hoofd de raadszaal, als borst en buik de grote stamhuizen en kleinere eengezinswoningen, als genitaliën het stichtingsaltaar en ten slotte de voeten als de gemeenschappelijke altaren. Daarnaast werden de dorpen bij voorkeur twee aan twee gebouwd en tot een tweeling gekoppeld. Dit was de grote herkenning die Aldo verwerkte in het configuratieve ontwerpen, de reciprociteit, en het tweeling fenomeen. In het afsluitende Forumnummer van 'het verhaal van de andere gedachte' uit 1967 lag met name de nadruk op het geformuleerde antwoord op de in het begin van het begin geformuleerde kwestie: 'Door klein en groot, huis en wereld, mand en kosmos in het beeld van de mens met elkaar te identificeren maakt de Dogon de wereld bevatelijk en bewoonbaar: 'Hij bracht het heelal nabij, maakte het wereldstelsel overzichtelijk, gaf het de maten die bij hem pasten; kortom maakte het 'bewoonbaar' - bracht wat 'buiten' is

'binnen' (Forum juli 196, p 35).

De eerste die overigens al in 1951 vele tochten door de woestijn maakt is architect en (amateur-) archeoloog Herman Haan. Grote bekendheid verwerft hij met de voor de NCRV gemaakte film 'de Tellem Expeditie'. In 1964 vertrekt Haan met zijn expeditieploeg naar Mali om daar de geheimen van het Tellemvolk te ontdekken. Dit volk zou volgens de legenden van de Dogon, in holen in de onbereikbare steile rotswand hebben gewoond. Om de woonplekken in de op sommige plaatsen sterk overhelende rotswand te bereiken, bedacht Haan een inventieve constructie. Een aluminium bol van roosterwerk die door middel van een stelsel van lieren en kabels van de bovenrand van de rotswand naar beneden gelaten

werd, zodat de hoge holen bereikbaar werden. Herman Haan blijft tot ver in de jaren '80 naar het Dogon gebied reizen.

Op het snijvlak tussen Haan en Aldo komt Joop van Stigt in beeld. Als opzichter in 1958 van het weeshuis van Aldo maakt hij de voorbereidingen mee van de expedities en raakt ook hij geïnspireerd door de verhalen, beelden en publicaties.

In 1972 wordt het plan opgevat om met de AetA-ploeg die zo'n succesvolle reis naar de VS hadden gemaakt een reis te plannen naar de Dogon in Mali. De reis komt er niet maar Joop vertrekt uiteindelijk zelf eind 1972 naar Mali. Sinds 1972 heeft hij inmiddels tientallen reizen gemaakt naar dit gebied. Bij zijn afscheid als

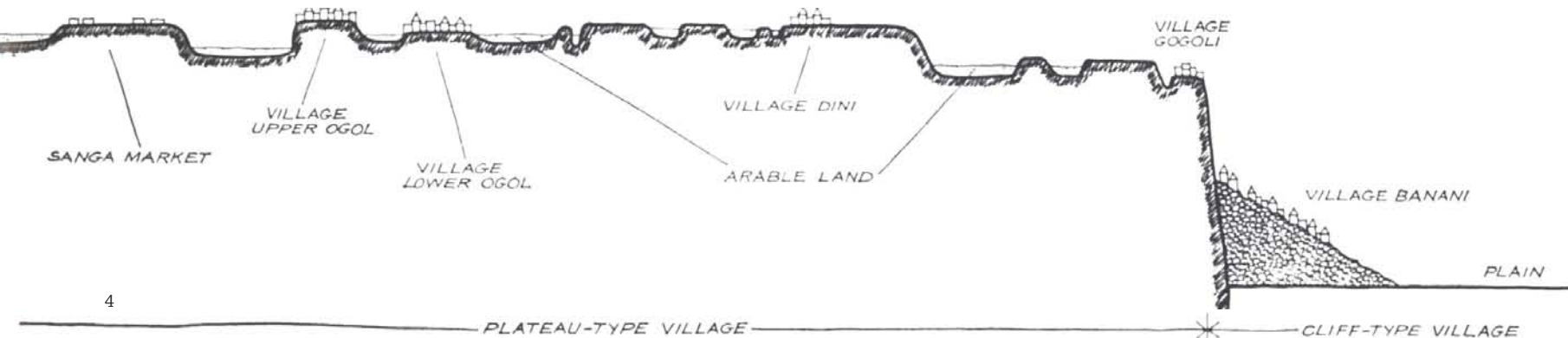
hoogleraar in Delft en op aandringen van Aldo, maakt Joop een boek: 'Dogon, Art Antropologie Architectuur' en hiermee lijkt de cirkel rond.

Zonder twijfel kan gesteld worden dat in Nederland inmiddels een zeer grote hoeveelheid aan kennis en materiaal is verzameld over de Dogon. Er zijn vele publicaties gemaakt. Wolf Schijns met een werkgroep in Eindhoven, Rogier Bedeaux vanuit Leiden, en Pierre Maas onder wiens leiding veel pionierswerk wordt verricht bij de renovatie van de Grote Moskee in Djenne.

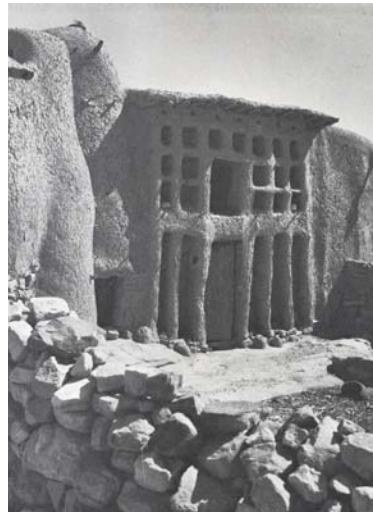
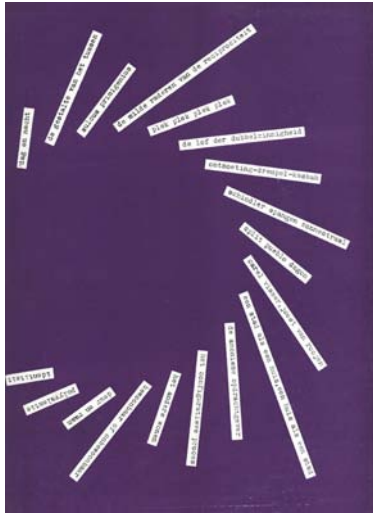
Inmiddels is het Dogon gebied als geheel een Unesco Wereld Erfgoedmonument, maar een praktische gedachte hoe de Dogon hiermee om zouden moeten gaan is er nog niet.

Schatplichtig aan de Dogon voor de inspiratiebron van velen hebben Joop en Gonny van Stigt een stichting opgericht met als doel: 'Het bevorderen en verbeteren van de onderwijsvoorzieningen in het leefgebied van de Dogonbevolking zodat zij zich, in contact met hun eigen cultuur, kunnen ontwikkelen en zo de leefbaarheid en gezondheid en algemeen welzijn bevorderd wordt.

Uiteindelijk konden wij in 2009 - 50 jaar na de eerste reis van Aldo van Eijck en Herman Haan en gebruikmakend van de vele Dogonvrienden van Joop en Gonny - een bijzondere AetA-expeditie houden naar de Dogon waarvan wij jullie hierbij een inspirerend verslag doen. [JS]

1 november 2009

Jurriaan van Stigt

Een beetje kouwelijk staat een eerste ploegje om 17.00 uur op het 14e perron van het centraal station in Amsterdam. Lekker fris gekleed voor Mali maar voor de Hollandse kou te weinig. De route gaat via Schiphol waar Evy en Natascha zich bij ons moeten voegen. Natascha zien we eerst niet waardoor er driftig wordt gebeld, zonder resultaat. Zij had besloten geen telefoon mee te nemen. Maar zoals ook gedurende de reis, blijkt de eigenzinnige Natascha uitstekend en doortastend haar doelen te bereiken dus ook onze coupé. In Rotterdam melden vervolgens Leen, Lotte en Joke zich zodat we gezamenlijk de treinreis vervolgen naar Bruxelles-Midi (zuid!). We stappen nog even door een wat gebrekkig leiderschap mijnerzijds uit op het station Brussel centrum (midi zou ook wel eens het midden kunnen zijn toch?) maar komen via Brussel Midi, een eetstop en wat gewandel op het vliegveld van Charles De Gaulle (GDG) uiteindelijk in de bijna lege en verlaten minihal voor kleine en lokale luchtvaartmaatschappijen. De vlucht vertrekt rond 3 uur in de nacht maar dan stappen we ook wel weer

uit om 8.30 uur in Sevare, vlakbij Le Pays Dogon. En kort en goed: mission accomplished, de hele ploeg van AetA is er nog steeds, de rest van de reis in Afrika is een peulenschilletje!
[JS]

2 november 2009

Francisca Benthem / Mechtild Linssen

Maandagochtend 2 november komen we aan in Mali. De temperatuur buiten valt mee. Het waait een beetje en het is nevelig. De kleur van de aarde is rood en het landschap is groen met geel. Het is altijd weer spannend of ook de koffer aankomt. Gelukkig, hij is er! Nu al bestoven met rood zand! Het luchthavengebouw is onvoorstelbaar vervallen. Alles is kapot, zit los, is vies!!

We worden bij het vliegveld opgewacht door Amatigue Dara die ons naar ons hotel, Via Via in Sevare brengt. Onderweg zien we vrouwen lopen in lange kleurige gewaden met schalen en allerlei andere onvoorstelbare dingen op het hoofd. Verder fietsers, brommers, geiten, kinderen..

In Sevare krijgen we ons tweede ontbijt van die dag. Stokbrood, boter, jam, bananen en sinaasappels. Honger hoeven we niet te lijden!

Toilet en douche zijn in de open lucht. Natascha en ik kijken elkaar aan: we zullen toch niet .... de hele vakantie ... buiten ....???

Na het ontbijt gaan we naar het huis van Amatigue. Amatigue is de aannemer die voor Joop (van Stigt)

de scholen en putten bouwt. We zien prachtige waterafvoerpijpen in de vorm van hagedissen en krokodillen. Het is er gezellig met veel lachende vrouwen en kinderen. We laten de bagage daar en we kleden ons om: jassen en sokken uit, korte broek en slippers aan.

Met Amatigue gaan we Mopti verkennen. Veel mannen blijven achter ons aan lopen met kleden, kettingen, beeldjes, sjaals..... We hebben het donkerbruine vermoeden dat we dat vaker gaan meemaken!

Bij de haven van Mopti heerst een gigantische drukte. Laden en lossen van goederen en passagiers in van die mooie houten boten. Die boten worden daar ter plekke in de werkplaats gemaakt. We maken een mooi tochtje in zo'n houten boot. En dan met de jeep terug naar Sevare om te lunchen. [FB]

Na een verrukkelijke maaltijd bij Via Via in Sevare, het kampement waar we aan het einde van de reis terug zullen komen om te slapen, stappen we in onze jeeps op weg naar Sangha. Deze stad ligt middenin het Dogon

gebied. Het is de woonplaats van Sirou Dolo, de gids die ons de komende weken heel vertrouwd gaat worden.

Vraag me niet hoe we rijden. Het is een fantastische tocht. Door een afwisselend landschap en door een paar plaatsen. Het landschap is doorgaans vlak. Op het land zijn mensen aan het werk. Hier en daar zijn mensen met een kudde op stap. We zien vooral veel vrouwen, kinderen en ouderen, weinig jonge mannen. De plaatsen zijn arm, straatarm. Opvallend voor wie geen Afrika kenner is, zijn de felle kleuren van de kleding. Hierdoor en door de trots waarmee de vrouwen hun bagage op het hoofd dragen en het plezier van de kinderen die met ons mee hollen, overheerst niet de treurigheid van de armoede, maar de vrolijkheid van de mensen.

Even voor Sangha stoppen we voor een p-pauze. Daar blijkt het landschap te bestaan uit zeer grote, deels afgeplatte kiezelstenen met flink wat hoogteverschil. Je moet een flink stuk springen, klimmen en dalen om een beschut plasplekje te vinden.

Voordat we Sangha, de verzamelaar voor een reeks dorpen, inrijden, passeren we nieuwe gebouwen

die samen 'de antiekmarkt voor toeristen' hadden moeten worden, maar leegstaan. We passeren een plas met prachtige lisdodden, waarin mensen zichzelf en hun kleding wassen. Dan kruipen de jeeps omhoog, op weg naar ons kampement.

Pal achter het kampement is Sangha Ogol, de buurt van Sirou's familie. Voordat het donker wordt, leidt Sirou ons daar rond. Voor het eerst maken we het begroetingsritueel mee. Iedereen die we passeren wordt uitgebreid begroet en andersom groeten we uitgebreid terug. We zien van dichtbij de lemen hutten waar we over gelezen hebben en de 'greniers' waarin de gierstvoorraad wordt opgeslagen. Hoe anders dan de eerder geziene plaatjes is het om dat alles met je eigen ogen te aanschouwen! Ook horen we voor het eerst van de 'Hogon', de oudste bewoner van een plaats, die op grond daarvan de wijste is en afgezonderd van de rest van de gemeenschap woont.

Inmiddels is het pikdonker als we terugwandelen naar het kampement, eten daar en gaan we vol van alle eerste indrukken slapen.

[ML]

3 november 2009

Arent Benthem

Herman Haan is Dogon is Herman Haan, zo lijkt het. De eerste échte dag in Mali was Herman Haandag en zou niet meer worden vergeten.

Niet zo heel lang na de eerste zonsopgang sinds onze aankomst in Mali hebben we allemaal onze wandelschoenen aan. Zeker drie paar zijn nog niet ingelopen. Vandaag staat de wandeling van Herman Haan op het programma. Een opwarmertje.

De dag beginnen we bij een in bruin gewaad geklede oude man met een bruine baret op. En een zonnebril. In een jeux de boulesbaan-vormige strook zand heeft hij met takjes, steentjes en stokjes een patroon gemaakt dat gedeeltelijk is verwoest door een nachtelijke vos. De vos is samen met de krokodil, de slang en het luipaard een van de heilige dieren van de Dogon en is een soort waarzegger. De wijze man kan aan de hand van de sporen van de vos op het jeux de boulesveld antwoorden afleiden van de in codes neergelegde vragen.

Na nog een korte rit met de jeeps (Rare, Medium en Well Done (aka prinsessenauto)) starten we de Her-

man Haan wandeltocht.

Het begint meteen al lekker pittig met klauteren over rotsen en stijl afdalen in een diepe kloof.

Onze eerste ontmoeting met de traditionele Dogonbebouwing is echter fenomenaal. Cilindervormige bouwsels die nog het meest doen denken aan bijenkorven lijken tegen de rotswanden geplakt of onder overhangende rotsen gegroeid. We klimmen omhoog en zien dat de bijenkorven vol met menselijke botten liggen. De bouwsels werden - en worden nog steeds - gebruikt als grafplaats.

Het is overigens ook de plek waarop Bart begint met een onafwendbare reeks ongelukkige confrontaties met Dogon heiligdommen; hij trapt per ongeluk een schedeltje stuk.

Onder de grafplaatsen bezoeken we een plek waar Herman Haan nog heeft geslapen en warm bier heeft gedronken.

Even later komen we bij een bewoond dorp. Schattige hutjes met rieten daken, vrouwenhuizen zo ver als mogelijk tegen de helling weggestopt en mannenhuizen met prachtig uitzicht

over de vallei.

Ook - zoals in bijna elk dorp dat we zullen tegenkomen - een huis voor de Hogon, de belangrijkste man van het dorp die in contact staat met de voorouders van de Dogon. Deze Hogon is echter, tegen de voorschriften in, even niet thuis.

De beste aankoop van de dag doet Mechtild. Tot verbijstering van Bart koopt ze een touw geweven van de bast van de heilige Baobabboom. "I-de-aal voor in de badkamer. Rot niet".

De tocht leidt verder, berg op, berg af. Langs een schoolje waar we prachtig worden toegezongen. Langs de plek waar Herman Haan ooit nog met een bol naar boven is getakeld. Langs huisjes met ansichtkaarten met molens erop (vermoedelijk ooit verstuurd door Herman Haan). Langs het altaar dat de plaatselijke bevolking heeft opgericht voor de inmiddels overleden Herman Haan. We komen zelfs een oude schoen tegen..... van Herman Haan! De finale van de wandeling, tien volle uren later, is er één met een fantastische klim, de rotswand op. Langs steile

afgronden, gammele laddertjes met gammele knietjes, die toen graag hadden geweten wat ze toen nog niet wisten: de Herman Haan wandeltocht zou de pittigste van de reis worden.

De dag eindigt met heerlijke koude, grote flessen bier.

En met vooral veel ontzag voor één man. Herman.

[AB]

4 november 2009

Joke Vos en Lotte Talsma

Eerst was er Ama, de hoofdgod. Hij schiep hemel, aarde, zon, maan, sterren en het leven zelf. Toen de afstand tussen hemel en aarde steeds groter werd, koos Ama ervoor om in de hemel te gaan wonen. Om contact te houden met de mensen schiep hij de ljewe, geesten die tussen hemel en aarde kunnen reizen. Alles was vredig en iedereen leefde in harmonie.

De Dogon kennen meerdere schepingsverhalen, maar altijd speelt de vos een belangrijke rol. Eén ervan verhaalt, dat de nieuwsgierige vos zich met de ljewe en Ama bemoeide. Een woedende Ama strafte mens en dier, omdat ze de vos niet in de gaten hadden gehouden. De zonde was geboren. Mensen en dieren aten elkaar en de vrede was verstoord.

In een andere versie schiep Ama op aarde een termietenheuvel met daarin zijn zaad, dat zo de aarde bevruchtte. De mens en de dieren kwamen uit een hol onder de termietenheuvel gekropen als kinderen van moeder aarde. De vos ging terug in het hol, dus in de moeder, en pleegde daarmee incest. Als vergelding creëerde Ama de zonde.

In beide verhalen weet de vos door

zijn daden meer van de hemel en van de aarde en kan het daarom als heilig dier de toekomst voorspellen.

Dat zijn we gaan testen bij de Yourougou, de vossenveldlezer vlak bij ons kampement in Sangha. We vroegen de wijze man hoe het ging met onze families, die in Nederland waren achtergebleven. De Yourougou had van alle vragen een fascinerend reliëf gemaakt in een vlak stuk zand. Omdat de vos alleen met ja of nee kan antwoorden, wordt een vraag in een paar variaties gesteld om de betrouwbaarheid van het antwoord te vergroten. Zandheuveltjes staan voor huizen of dorpen. Erin gestoken stokjes vertegenwoordigen de vragenstellers en hun partners, gezinnen of dorpen. De dode voorouders, nooit ver weg in deze animistische gemeenschap, zijn liggende stokjes. Heilige steentjes en kaurischelpen helpen om de vraag zo precies mogelijk aan de vos voor te leggen. Aan het eind van de dag worden pinda's en bessen over het vossenveld uitgestrooid, die de vos's nachts op komt eten. De volgende ochtend leest de Yourougou uit de sporen en beschadigde zandhoopjes het antwoord op de vragen.

Onze wat vage vraag genereerde ook een vaag antwoord. We konden een droevig bericht verwachten bij terugkomst. Wanneer precies en hoe dichtbij bleef onduidelijk, dus deze voorspelling komt zeker uit.

Onze Dogon gids, Sirou, vond dat er ook iets gedaan moest en kon worden aan de psoriasis van Bart. We reden naar een dorpje, waar een traditionele genezer woonde. Jeeps geparkeerd onder de plaatselijke baobab boom en in optocht naar het huis van weer een wijze man. We raakten al gewend aan de tientallen kinderen, die ook hier in een paar seconden te voorschijn schoten, onze handen paktten en gezellig meeliepen. Bart kreeg een mooi verpakt poedertje mee, dat hij met sesamololie aan moest lengen en driemaal daags op de uitslag smeren. Na een paar dagen zou het leed dan verholpen zijn.

Nu kunnen we vertrekken naar de falaise om de noordkant te bezoeken. Eerst een flinke afdaling naar de dorpen op de puinhelling onderaan de rotswand. Dorpen met melodieuze namen als Banani Sirou, Banani Amou, Banani Nenni. Hier

en daar mogen we een woning in. Het hart van een Dogonhuis is het erf, waar gegeten en gekookt wordt. Daaromheen slaaphuisjes, voorraadschuurtjes en soms een geitenkraal. Sommige bouwsels en deuren zijn rijk versierd.

Ook in dit gebied bevinden zich in spleten in de rotswand veel Tellem nederzettingen, voor het overgrote deel onbereikbaar. Ze vallen in kleur bijna weg, maar verraden zich door de schaduwen en openingen in de lemen wanden.

We doorkruisen de landbouwveldjes aan de voet van de rotswand en passeren daarbij meertjes met krokodillen. Ook de krokodil is een heilig dier, omdat het ervoor gezorgd heeft dat de Dogon water vonden, toen ze eeuwen geleden naar dit gebied trokken. De Dogon schijnen niet aangevallen te worden als ze water uit de krokodillenmeertjes halen of zich erin wassen. Groot vertrouwen.

Dan klimmen we terug naar boven, waar de jeeps op ons wachten. Onderweg naar het kampement bij Ibi van Yacouba bezoeken we nog een schooltje van Joop, dat gebouwd is

op de fundamenten van een stopgezet Italiaans ontwikkelingsproject. Koel en goed geventileerd met een lokaal breed schoolbord. Aan de wand hangen lijsten, die bijhouden hoeveel kinderen uit de omliggende dorpen naar school gaan en of het jongens of meisjes zijn. De meeste kinderen gaan tegenwoordig naar school, ook de meisjes. Naast de nieuwe school staat nog het oorspronkelijke schooltje. Te laag om te staan, rotsblokken als bankjes en zonlicht dat door het rommelige rieten dak naar binnen lekt.

Vanuit het kampement klimmen we na de lunch naar Ibi. Op onze sokken bezoeken we het huis van de Hogon, de spirituele leider van het dorp. Het ligt hoog tegen de rotswand en is met zwarte en witte schilderingen versierd.

Ook krijgen we uitleg over de greniers, de kleine graansilo's die we nu al vaak in de verschillende dorpen zijn tegengekomen. Binnen een Dogongezin bezitten zowel de man als de vrouw een persoonlijke graanschuur. De man des huizes haalt gierst of graan van het land en

bergt dit tijdelijk op in zijn schuur. Uit de pluimen verzamelt de vrouw de graankorrels, die ze bewaart voor de bereiding van de maaltijden. Door dit functionele verschil is de graanschuur van de man groter en bestaat die uit één compartiment. De graanschuur van de vrouw is in vier verdeeld voor de verschillende soorten graan. Ook heeft zij in het midden een extra compartiment voor persoonlijke bezittingen als sieraden. De gids vertelt, dat we de vrouwelijke en mannelijke schuurtjes gemakkelijk uit elkaar kunnen houden, omdat de vrouwelijk maar één toegangsdeurtje heeft en de mannelijke twee. Op onze voor de hand liggende vraag waarom dat zo is, kijkt hij ons verbaasd aan. Om het verschil in rang aan te geven natuurlijk. De Dogonvrouwen hebben nog een lange weg te gaan. [JV] [LT]

5 november 2009

Lotte Talsma / Evy Augusteijn

Op ongeveer zes kilometer afstand van de rotswand en het plateau, ten noordoosten van Koundou bevindt zich een losstaand plateau'tje. In en aan de rotswand hiervan liggen drie dorpen, de Yougho's oftewel 'de onzichtbaren'.

We zijn die dag vroeg opgestaan om vóór de warmte de rotswand naar het plateau te hebben beklommen. We beginnen onze weg aan de zuidkant, bij het plaatsje Yougho- Na. Het dorp is groter dan verwacht. Het beschikt zelfs over een klein hotelletje van een vriendelijke Franse dame. We bekijken het waterbassin, dicht bij de rotswand, met cement afgesmeerd. Helaas blijkt het water langzaam weg te lopen. Er zit waarschijnlijk een scheur ergens in de wand van het bassin. We draaien ons om en kijken de vlakte in. In de verte, op minstens één à twee uur loopafstand zien we een klein meertje. Dat was vroeger de dichtstbijzijnde plek voor drinkwater voor het dorp. En als het gat niet snel gevonden wordt misschien binnenkort weer.

Na verder klimmen komen we in

Yougho-Dougourou, waar we in het plaatselijke kampement Cola, Fanta en ananassap drinken uit ouderwetse glazen flesjes met verroeste doppen. Het blijft verbazingwekkend dat zulke westerse drankjes, onbetaalbaar voor de plaatselijke bevolking, hun weg hebben gevonden naar deze kleine lemen dorpjes. In tegenstelling tot Yougho Na, is Yougho-Dougourou vrijwel geheel gebouwd in spleten van de rotswand. Werkelijk onzichtbaar voor wie niet van haar bestaan afweet. We bezoeken een huis dat naast smal en langgerekt, zich vooral heel hoog tussen twee rotswanden uitstrekt. Op de plek waar gekookt wordt hangen grote potten voor een met roet bedekte wand. Kippen lopen vrij door het huis.

Yougho-Dougourou is een belangrijk dorp voor de Dogon omdat de optocht van de Sigi vanuit dit dorp vertrekt. De Sigi vindt eenmaal per zestig jaar plaats en kan in totaal enkele jaren in beslag nemen. Met de gemiddelde levensverwachting van 45 jaar betekent dit dat elke Dogon waarschijnlijk maar éénmaal in zijn leven een Sigi meemaakt. Het feest,

dat van dorp naar dorp trekt, wordt voorbereid en georganiseerd door de mannen van het 'geheime gezelschap van de Sigi', genaamd de Olubaru. Voor het begint verlaten zij voor drie maanden het dorp en zonderen zich af in de vlakte. Bij hun voorbereidingen praten ze in de geheime taal Sigi So, die alleen mannen mogen leren. Knap hoe een extra geheime taal die slechts eens per zestig jaar een functie heeft, toch in leven blijft te blijven.

We vervolgen onze tocht naar boven en komen langs de stuwdam, die zich bevindt in een diepe kloof. De dam vormt een meertje dat de dorpen aan beide kanten van het plateau van water voorziet. Een zwarte waterslang brengt het water naar de lager gelegen waterreservoirs van de Yougho's.

Nog hoger komen we op het door de zon zwartgeblakerde plateau. We worden stil van het uitzicht en het gevoel 'on top of the world' te zijn. Voor onze gidsen blijkt aankomst op het plateau het startsein om hun mobieltje tevoorschijn te halen. Ze

verzuchten: 'Eindelijk bereik...'

We lopen naar de andere kant en dalen het plateau af boven Yougho-Piri. Dit dorp beschikt over een opzienbarend aantal openluchtwinkel'tjes ten opzichte van het totale aantal inwoners. Waarschijnlijk ziet Yougho-Piri, door haar ligging aan de schaduwkant van het plateau, meer toeristen dan de andere twee Yougho's.

Na de lunch en een kleine siësta in Koundou rijden we aan het eind van de middag met onze jeeps nog even de vlakte in. We bezoeken onder andere Koudou-Ougo, Koundou-Soban en Sogodouroukum. Stuk voor stuk dorpjes met prachtig versierde Toguna's.
[LT]

Alternatief programma Evy

Het is Lottes dag, maar omdat ik iets anders doe hierbij een verslag hoe pompen werkend te houden. Joop heeft nieuwe zonnepanelen die we gaan beproeven. De pompen staan op het erf naast ons kampement in Koundou. De zonnepanelen elk 85 Watt waard blijken binnen 5 minuten de elektrische aansturing voor het waterreservoir (château) te kunnen activeren. Probleem blijft dat de 6 kranen aangesloten op het reservoir kapot gedraaid worden. Men is er niet op bedacht dat het reservoir leeg kan zijn. Dus ligt het aan de kranen. Geef toe zelfs Hollanders weten vaak niet dat links is open en rechts is dicht: ezelsbruggetje LORD. En zoals ook steeds weer tijdens deze reis blijkt moet je nooit op één paard wedden. Zeker niet als het water betreft. Dus naast de elektrische pomp staat een handbediende pomp die Joop mij trots toont.

Vervolgens bezoeken we Yougho-Na dat de anderen later ook bekijken. We ontmoeten daar een prachtige oude dame.

Op haar oude dag kan ze nog een bijdrage leveren aan de gemeenschap.

Ze spint katoen tot lange draden. Even buiten het dorp drinken we bier bij een franse galeriehoudster en eigenares van het nieuwe kampement die Dogon houtsnijwerk laat maken om te verkopen in Frankrijk.
[EA]

6 november 2009

Bart Duvekot

De voorgaande vier dagen hebben we verzucht dat het niet veel indrukwekkender meer kon worden, vandaag is dat gelogenstraf.

Na het ontbijt om 7 uur vertrekken we naar de school van Koundou-Na om op tijd bij de vlaghijs ceremonie te zijn die het begin van de schooldag markeert.

De twee maal drie lokalen liggen tegenover elkaar en begrenzen een plein met een grote boom. Joop legt ons keer op keer de essenties van goed ontworpen schooltjes uit; ventilatie onder het dak, een overdekte galerij en forse raamopeningen aan beide zijden. Iets verderop staan woningen die meegebouwd worden met de school om onderwijzers die van elders komen aantrekkelijke huisvesting te verschaffen.

Van heinde en verre komen kinderen aangelopen, velen met een vloeibare lunch in een waterfles, een fel begeerd object als we er weer een aantal leeggedronken hebben.

GEDISCIPLINEERD wordt het volkslied gezongen tijdens het hijsen van de vlag, daarna heeft Lotte een acrobaticvoorstelling in petto. Ademloos wordt gekeken naar de draaiende

bordjes en al giechelend worden uit het publiek een aantal kinderen geplukt die ook een poging wagen. Daarna wordt per klas nog een voorstelling gegeven en worden de attributen geschonken aan de school.

In het wat verder gelegen Yendouma Sogo bezoeken we een gezondheidscentrum dat door Joop is gebouwd. Het ligt aan de bergzijde van de rivier waardoor het voor veel dorpen bereikbaar blijft als in het regenseizoen de oversteek onmogelijk is.

Administratief is alles in orde, er wordt bijgehouden wie, wanneer wat kwam doen, maar verder lijkt niemand zich verantwoordelijk te voelen voor het gebouw en de inventaris; in een kamer staan twee gammele ziekenhuisbedden op een vloer vol geronnen bloed. Naast de doos met steriele instrumenten en handschoenen in de verloskamer staat een doos vol bebloed verband en onderongerief.

Het tegen de klif aan gebouwde Yendouma Ato is van een grote schoonheid, na uitputtende onderhandelingen van Sirou met dorpsoudsten die er kennelijk over gaan, mogen we de

hooggelegen Gina bekijken die speciaal gewijd is aan geestelijk zieken en andere vergelijkbare afwijkingen. De in de uiterste grot versholten offerplaats bereiken we na klauteren door halfvergane kamertjes en trapjes. Hij ligt vol beenderen van allerlei geofferde wezens, indrukwekkend. Zelfs Joop was hier nog niet geweest. Volgens bleek ons bezoek toch niet de bedoeling en heeft Sirou wederom moeten onderhandelen om de geëiste vergoeding van vele koeien, geiten en schapen tot een redelijk bedrag terug te brengen.

Lopend via Yendouma Barkala en verder rijdend, bereiken we Yanda waar de gebruikelijke lunch van rijst + saus + kip wachtte. Vanuit dit nieuwe, laaggelegen kampement waar ook een flinke nieuwe school staat, lopen we naar een volgend hoogtepunt: de bevolking van Yanda voert op de open plek aan de oever van de rivier een maskerdans op. Een door de oudere mannen strak geregistreerd spektakel. Deze extra opvoering wordt door hen gebruikt om kritische lessen te geven aan de jongere mannelijke maskerzwaaiers. De vrouwen vormen een grote kring

om de dansers heen en krijsen en klappen naar hartenlust. Als wij na zo'n anderhalf uur afscheid nemen ontbrandt volgens Sirou het feest pas echt met veel eten en vooral veel zelfgebrouwen bier dat in grote kalebassen rondgaat.

Wij rijden terug naar Sangha en zitten moe maar voldaan om half acht aan ons eigen bier.

[BD]

7 november 2009

Mechtild Linssen

Na enerverende dagen in het berggebied van de Dogon staat vandaag de vlakke van de Peul op het menu. We beginnen met een bezoek aan het Peuldorp 'Bombou'. De Peul zijn echt een ander volk. De vrouwen zijn herkenbaar aan de vele oorbellen en ringen door hun neus en de zwarte streepjes naast de ogen. De mannen hebben zwarte streepjes op hun wangen. Vroeger waren er veel conflicten tussen de Peul, die veehouders zijn en de Dogon, die het land bewerken, bijvoorbeeld als de dieren van de Peul de gewassen van de Dogon oprvaten.

Het Peuldorp dat we bezoeken is een basiskamp. Hier vandaan wordt rondgetrokken met de dieren.

We zijn onder de indruk van de inrichting van de ronde rieten hutten die door de vrouwen gebouwd en om de vier jaar vervangen worden. Er staat een mooi groot bed op pootjes in dat bestaat uit een indrukwekkend aantal lagen riet. De pootjes worden jaarlijks vervangen vanwege de termieten. Als een meisje trouwt, krijgt ze een nieuw bed. Verder staan er in de hutten veel vrolijk gekleurde potten met water en etenswaren onder deksels. En in de hoogte zijn

'tussenvloertjes' gemaakt met veel bergruimte. Maar om de hutten heen is het een grauwe, kale boel. De mensen leven er letterlijk met de dieren.

Onderweg is het even zoeken naar Tenndiou. Hier heeft een fraaie toguna gestaan, maar 15 jaar geleden is het houtsnijwerk op de kolommen vernield om te voorkomen dat de kolommen door antiquairs zouden worden gestolen en de toguna zou instorten. Sirou vertelt dat eens in de drie jaar alle doden worden herdacht. Dat is een grote happening. Met toeter en tam tam en schoten in de lucht worden de mensen uit de wijde omgeving opgeroepen.

In Tanoa Ireli bezoeken we een benauwd, donker en klein schooltje. Er zijn geen schoolbanken, maar stenen om te zitten. Vlak bij de school staat een kerk. Die ziet er veel beter uit. Het verschil is tamelijk schrijnend. Verderop staat een moskee. Sirou vertelt dat in Mali moslims en christenen vredig naast elkaar leven, maar dat feitelijk alle Malinezen animist zijn. Op scholen wordt geen religie gegeven.

Bij de toguna in dit dorp is het houtsnijwerk bij de kolommen nog

in tact. We krijgen uitleg bij wat we zien. Een olifant die een koe pakt; de koe schreeuwt en de man daaronder doodt de olifant? Een vrouw gaat weg bij haar man en neemt alle spullen mee; hij biedt excuses aan met een schaap aan een touwtje; zij aanvaardt zijn excuses? Drie vrouwen bidden voor regen; een kip wordt geofferd voor de god van het water? Een vliegtuig herinnert aan de oorlog tussen Mali en Burkina Faso in 1986? Vrijen in het veld is verboden; dan beval je van een slang?

Onderweg passeren we een 'steenfabriekje' met één medewerker. Van een mengsel van leem, water en gierstafval worden stenen gemaakt met houten mallen. Ons wordt verteld dat iedere man zijn eigen huis bouwt en dat hij daarvoor zelf de stenen maakt.

In Domllossogou bezoeken we weer een prachtige toguna met beeldschoon houtsnijwerk, ook binnenin.

Onderweg ontdekken we waar pinda's vandaan komen. Die groeien aan de wortels van de groene plantjes die je overal in de savanne ziet!

In een dorpje vallen de afdakjes ter bescherming van brommertjes op. Het is duidelijk dat brommertjes

worden gekoesterd!

In Madougou eten we onder een rieten afdak op Y-vormige palen/kolommen. Bankjes en matjes worden aangevoerd. We rusten lekker uit, drinken van de koude watertjes en biertjes en smullen van het smakelijke eten.

In Dinkabo, een groot dorp met een grote moskee, komen we aan op het moment dat de mannen worden opgeroepen voor het gebed. Daardoor kunnen we de moskee niet in. We wandelen wat rond en bewonderen de benzinepomp die alle brandstof uit pastisflessen schenkt.

Als afsluiting van de dag bezoeken we de markt van Bamba Deguerre. Op deze markt komen Peul en Dogon samen. We voelen ons steeds meer thuis. Bart koopt een rond stuk zeep dat ruikt naar de lakens op onze bedden. We denken dat dit het lokale wasmiddel is en dat het (zoals zoveel) van gierst is gemaakt.

We moeten weer terug naar Sangha, maar hebben benzinetekort. Dus in het donker, onderweg, stoppen we in het Koundou om bij te tanken. De herkenning van de mensen en de plek versterkt het 'thuisgevoel'. [ML]

8 november 2009

Natascha Drabbe / Evy Augusteijn

We maken een klimwandeling van Ibi naar Koundou over een lekker steil pad. Een vrouw uit Neni, kind op de rug gebonden, loopt een stukje mee op, gezellig keuvelend met Sirou, tot ze over een ander pad alleen verder gaat. Het lijkt wel of hij iedereen kent. Halverwege de berg vraagt Arent onze aandacht om een zelfbedacht verhaal te vertellen. Op een schaduwrijke plek met weids uitzicht vertelt hij een fantastisch relaas over de belevenissen van een jongetje waarin allerlei ervaringen van de afgelopen week verweven zijn. Elke episode sluiten we af met een gezamenlijk gezongen mantra/refrein:

*E-e bisumbana
Bisumbana congole
Bisumbana congole-e
Congole-e Babisan*

We bereiken het huis van de hoofd Hogon van de Dogon, dat hoog boven alles uit torent. Een veilige plek, vanwaar hij goed overzicht heeft over de wijde omgeving en ziet wie eraan komt. Nu lijkt de plek extra ver weg en afgelegen omdat de dorpjes op weg ernaartoe verlaten zijn. De

andere Hogons raadplegen deze 'opper Hogon' via boodschappers omdat zij zelf hun huis niet mogen verlaten. Dit huis is echter verlaten en wordt al 8 jaar bewaakt door een 'interim Hogon', die wel naar zijn familie mag. Dit is natuurlijk dé oplossing om het in stand te houden, want wie wil er in deze tijd nou huis en haard opgeven om zich alleen op een bergtop terug te trekken voor de goede zaak... Volgens de Yougourou zou de nieuwe Hogon uit Bamako komen, maar die bleek moslim, dus dat kon niet. Nu komt er in mei een nieuwe Hogon en wordt zijn huis opnieuw beschilderd (zwart, wit en rood: de kleuren die staan voor dood, leven en bloed).

Een andere puttenman, Hans Guggenheim, heeft hier een put gemaakt, maar die werkt niet goed genoeg. Ja, ook in de ontwikkelingshulp heerst concurrentie.

[ND]

's Middags bezoeken we het jagersdorp Koundou Gummo een stukje oostwaarts vanaf Koundou. Het eerste wat we zien zijn de trofeeën van de drie jagers. Opgezette beesten gevuld met plastic afval in de

opgespannen huiden. We zien hun beeltenis in een boek dat Jurriaan koopt in Songho. De jagers zitten op deze geïsoleerde plek om ook het verborgen huis van de Hogon van Koundou te beschermen. Op deze hoogte blijkt tot mijn verbazing een waterbron te zijn, nogal groen uitgeslagen. Geen drinkwater voor onze gevoelige Europese magen. Daarnaast een bierbrouwerij waar we later zien dat Sirou er wel pap van lust maar wij ons toch maar niet aan wagen.

[EA]

9 november 2009

Evy Augusteijn / Natascha Drabbe

We beginnen de dag bovenop de falaise: het dak van de wereld. We bezoeken Tabitougo. Een dorp dat lijkt te bezwijken aan de natuur. Het is onderdeel van het conglomeraat Metelidie. Een bezoek aan een dorp is nooit zonder plichtplegingen. Eerst een bezoek aan het huis van de Hogon. In dit geval bijzonder omdat de begane grond bestemd is voor het dagelijks leven. Op de verdieping huizen de fetisjen, bandages en schedels van diverse dieren in de nissen van de gevel.

Speciaal voor die rare witte toeristen wordt het mooiste meisje van het dorp in haar mooiste kleding gehesen voor een foto. Ze is er erg verlegen mee.

[EA]

We lunchen en rusten onderweg in de vlakte onder een boom bij Gondo-Die (Die betekent water). Het is de enige keer dat we nog maar één fles water hebben.... Een broodje met gebakken ei heeft nog nooit zó goed smaakt als nu. In het dorpje Kamba Bandjie huilt een klein meisje: 'Grote zus, grote zus neem me mee, ik ben bang!' Die grote blanke mannen heeft ze

misschien nog nooit gezien. In ieder dorp zien we nieuwe dingen. Nu bijvoorbeeld hoe de groene blaadjes (sorgo) van de apenbroodboom, de baobabboom, gebruikt worden om Konio (gierstbier) te maken. Ze gaan ook in de saus bij de to, de gierstbrij die de Dogon zelf 3x daags eten. Sirou is de enige die een paar flinke teugen neemt uit de kalebas met Konio die hem in het dorp door een gastvrije vrouw voorgehouden wordt. Thijs proeft een heel klein slokje, maar de hygiënische omstandigheden laten niet toe dat wij dit allemaal proberen.

Het is 40 graden en de 'weg' die we rijden zien we eigenlijk alleen zo nu en dan als hij wordt aangegeven met op hun kant gezette stenen (het alternatief voor onze hectometerpaaltjes) in het rode zand. In het dorp Nakonioje horen we weer een klein huilend meisje: 'De blanken nemen me mee!' Wat is dat toch hier met die blanken?

Kleine magere kipjes eten het sponzige marshmallow-achtige vrucht-vlees dat uit de kalebassen gehaald wordt. De greniers hebben hier een

mooie dieprode kleur. Bij een palmboom van wel 30 meter hoog op het eind van het dorp is weer een put van Joop. Het schroefdraad van de Hollandse Wavin-pomp is dolgedraaid en voor Sirou is het repareren ervan een fluitje van een cent. We verbazen ons erover dat de meisjes allemaal van de oude put gebruik blijven maken in plaats van de nieuwe te repareren. Het blijkt voor Sirou na al die jaren niet mogelijk in ieder dorp iemand op te leiden die deze simpele reparaties zelf kan uitvoeren.

[ND]

10 november 2009

Leen Kooman

Vandaag begint de dag ontspannen. Er wordt een ochtendwandeling gemaakt onder begeleiding van Sirou door Mechthild, Bart, Francisca en Natascha. Zij bezoeken Sanghui, een groene vallei waar naast het dorp een offerplek en wandschilderingen op de rotsen bekeken worden. Op de terugweg bezoeken ze het in aanbouw zijnde huis van Sirou waar hij later met zijn 3 vrouwen en 10 kinderen gaat wonen. Het huis heeft een plattegrond van 8x10 meter waarin zich links en rechts van een gemeenschappelijke entree de vertrekken van de vrouwen bevinden.

De overige excursiegangers brengen de tijd door met lezen in de tuin van het kampement en Jurriaan is in druk overleg met Sidigi Dolo eigenaar van het kampement. Een deel van de opbrengsten van het kampement komen ten goede aan de gemeenschap van Sangha en Jurriaan evalueert de stand van zaken. Ook staat er een ontmoeting op het programma met Yaogho uit Burkina Faso de begeleider van de vrouwengroep die we in het kampement van Koundou op bezoek gehad hebben.

Voor de tweede helft van de ochtend staat een bezoek aan de markt van Sangha op het programma. Deze ligt op loopafstand van het hotel en we gaan voor het eerst gezamenlijk zonder gids op stap. Een Afrikaanse markt kan je vergelijken met ons winkelcentrum; naast de verkoop van verse producten, gedroogde vis, geiten, kippen enz. kan je er ook terecht voor huishoudelijke artikelen, kleding, stoffen en gereedschappen. Maar je kunt er ook je mobiele telefoon of je radio laten repareren. De markt wordt één keer per week op een vaste dag gehouden en omdat in Le Pays Dogon een week vijf dagen telt ben je afhankelijk van lokale informatie om er achter te komen wanneer dat is. Als we vertrekken naar de markt dient een 'bekende van Joop' zich aan als gids. Bij de lokale stoffenhandel zoeken Francisca en Arent een kleurrijke lap stof uit voor een tafelkleed in Francisca's nieuwe huis. Voorzien van onze aankopen lopen we terug naar het kampement. Onderweg blijkt dat we de zelfbenoemde gids 2000 CFA (wel € 3,-) moeten betalen voor zijn ongevergde diensten.

Na een lunch in het kampement vertrekken we naar Songho, de gebruikelijke onverharde hobbelpaden worden steeds beter en zodra we op het asfalt rijden zien we als snel voor het eerst sinds een aantal dagen weer elektriciteitsmasten. We komen in de buurt van een stad: Bandiagara. We rijden er doorheen en vervolgen onze weg naar onze bestemming.

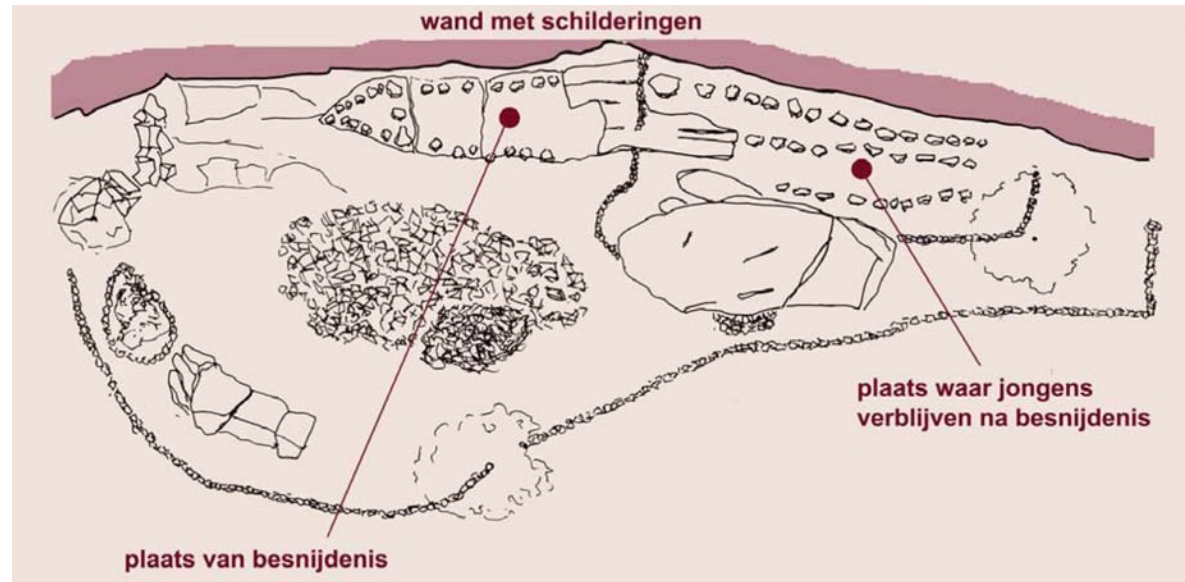
Songho staat bekend als een van de plaatsen waar eens in de 3 jaar besnijdenisrituelen plaatsvinden. De plek ligt even buiten het dorp in de rotswand en wordt gekenmerkt door bijzondere muurschilderingen. We worden verwelkomd door de lokale gids en lopen door het dorp naar de rotswand. De weg leidt langs een flink aantal souvenirkramen, kennelijk een druk bezochte bestemming. Onze gids vertelt het verhaal over de stichting van het dorp: het is oorspronkelijk gesticht aan andere zijde van de heuvel, twee broers gingen jagen, één van hen wilde een krokodil doodschieten maar werd weerhouden door zijn broer. De krokodil leidde hen naar een bron, hier is het huidige Songho gesticht. (waar hebben we dit

eerder gehoord?) Bij de besnijdenisgrot krijgen we uitleg over het ritueel en de betekenis van de rotsschilderingen.

Een keer per drie jaar vind het besnijdenisritueel plaats voor jongens uit de regio in de leeftijd van 10 tot 12 jaar. De jongens verblijven in totaal 15-16 dagen in Songho, de daadwerkelijke besnijdenis van de 80-100 jongens gebeurt in één dag. Gezeten op een steen worden ze door de lokale smid besneden waarna ze worden opgevangen door oudere reeds besneden jongens. Ze blijven op de plek om te herstellen van de ingreep. Om te laten zien dat ze voldoende op krachten gekomen zijn moeten ze een steentje tegen een overhangende rots gooien. Ten slotte wordt het ritueel afgesloten met een feest dat drie dagen duurt.

De muurschilderingen representeren de vijf families van het dorp Songho en zouden ook een rol spelen bij de uitleg van het besnijdenisritueel. Ze worden tijdens het ritueel door aangewezen leden van één van de families de Guindo overgeschilderd.

Terug naar onze auto's lopen we langs de rand van het dorp om de straatjes met uitgestalde waren te vermijden. Een wever gaat plotseling aan de slag als hij onze groep signaleert. Ongebruikelijk in de periode dat iedereen nog druk is met het binnenhalen van de oogst. We ontdekken dat er in dit dorp overal bankjes staan op strategische plekken in de openbare ruimte. We overnachten in het kampement La Toguna Bandiagara, een complex vakantiehuisjes net even buiten Bandiaghara in een mooie setting tussen de bomen en een centraal gelegen terras dat als restaurant fungeert. Special feature in de kamers: een openluchtdouche met zicht op de sterrenhemel. Het is erg warm in onze kamer en Juriaan en Thijs gaan buiten slapen zonder klamboe: de gevolgen zijn de volgende dag met name op de armen van Thijs goed zichtbaar.
[LK]

11 november 2009

Francisca Benthem

Sint Maarten. Thuis regent het vast, dat is standaard met Sint Maarten. Maar hier in Bandiaghara is het 's ochtends vroeg ook nog relatief koel. Luxe ontbijt met honing, La vache qui rit, muesli en ontbijtkoek. En helaas muggen die zich niet aan het zonsondergang/zonsopgang-contract houden. Joop schuift met Amatique stipt op de afgesproken tijd, 7.10 uur, aan bij het ontbijt, want ook hij heeft dit verafgelegen zwarte leemdorp nog nooit bezocht.

Om 7.40 uur vertrekken we, drie uur rijden naar Tintam Onderweg kinderen met schoolspullen op de fiets, vrouwen die gierst stampen, vrouwen met grote takkenbossen op het hoofd, geitjes op de weg, koeien met bulten, motorrijder met een geit voorop, motorrijder met een geitje achterop in een bakje en veel ezelkaren. In plaats van een reservewiel wordt een reserve-ezel meegevoerd. Het land is vlak, de weg gelukkig ook. We komen langs Kalikombo, Bendieli, Koundiala, Sogodougou, Kendi en rijden dwars door Dogani. Tegen de rotsen zien we een soort vestingbouw. En prachtige rotsformaties. In Nederland doen we opgewonden

over die paar Drentse hunebedden. Die zijn niets in vergelijking met deze grote grillige steensculpturen. Het landschap verandert steeds, ook palmbomen zien we. In de koele jeep, wij zitten in de luxe airco jeep, praten we onder andere over de verlangens van de pinguïn.

Zwarte ijzerertsheuvels kondigen Tintam aan. De Tellem produceerden hier in het verleden gigantisch veel ijzer.

Nadat we de Chief de Village wat Pe-toeti's hebben overhandigd mogen we het dorp bekijken. Bij een hutje zien we in een ketel op een houtvuurtje iets zwarts pruttelen. Gedver ... wat zou dat zijn? Het blijkt traditionele zwarte zeep gemaakt van vruchtjes, olie en salpeter (?). Er zijn weefgetouwen met meterslang gespannen draden. We horen dat er de dag ervoor een huwelijksfeest is geweest. De plaatselijke smid maakt onder andere geweren. Sirou doet voor hoe het werkt. Het zijn geen echte geweren maar een soort klappertjespistolen. Het geknal is onderdeel van de dans bij het feest. Een andere smid repareert de blaasbalg. Er wordt thee gezet in een klein potje. We tellen dat

de thee 5x wordt overgeschonken. Tussendoor wordt er geproefd en nog wat suiker toegevoegd. Ze drinken de thee mierzoet.

Na Tintam stoppen we op een schaduwrijke plek en lunchen met heerlijke broodjes tonijn die we hebben meegenomen.

Daarna naar de markt van Kendi. Daar aangekomen blijken de inzittenden van de 'rare'(op z'n engels)-jeep onderweg rode haaraccenten hebben gekregen. Op de markt worden kalebassen en opscheplepels gekocht en Malinese stoffen. We zien een bus waarvan het dak is volgepropt met geiten in zakken. ZIELIG!!! Bart maakt ruzie met de chauffeur van de bus over het maken van een foto.

Terug naar het hotel waar een aantal van ons die avond met uitleg van Arent naar de sterrenhemel kijken.

Mooi!!!

[FB]

12 november 2009

Joke Vos

We rijden vandaag naar de zuidpunt van de falaise. Hier hebben de Dogon hun eerste dorp gebouwd: Kan, dat tegenwoordig Kani Bonzon heet. De Dogon woonden tot de veertiende eeuw in Pays Malinka, een gebied ten zuiden van de Malinese hoofdstad Bamako. Omdat ze autonoom wilden blijven en belaagd werden door binnenvallende islamitische volkeren, trokken ze via de Niger naar het oosten. Bij Mopti sloegen ze rechtsaf tot ze de falaise van Bandiaghara bereikten. In deze horizontaal gelede rotswand woonde al een volk, de Tellem, die in spleten onder overhangende rotsen lemen bouwsels had geconstrueerd. De Dogon stichtten hun oudste dorpen op de puinhellingen aan de voet van de rotswand in een bouwwijze, die afgeleid is van die van de Tellem. Bij gevaar trokken ze zich terug op de richels met de Tellem nederzettingen. Tot de dag van vandaag worden de onderste, bereikbare Tellem nederzettingen als gewijde begraafplaatsen gebruikt.

Hoe de Tellem bij hun hogere rotsdorpjes kwamen, is nog steeds een raadsel. Ook waar ze gebleven zijn is

onduidelijk. De Dogon beschouwden de Tellem als een magisch volk, dat naar hun richels kon vliegen. Een hedendaagse theorie is, dat ze sterke touwen gebruikten, gemaakt van de bast van de baobabbomen. Het overstek is soms zo groot, dat aan het eerste bezoek aan zo'n plek flink slingeren te pas moet zijn gekomen.

Wij bezoeken Kani Kombole. Het dorp is islamitisch geworden, getuige de moskee van leem. Gebouwd door metselaars, die een kleine kopie hebben gemaakt van de werelderfgoedmoskee van Djenne. Volgens onze gids Sirou blijven alle Dogon evenzogoed animist: 'Islam ou chrétien par jour, animiste par nuit', maar het huis van de priester (Hogon), tegen de rotswand geplakt, blijkt verlaten. Het huis is binnen rijk gedecoreerd met reliëfs en muurschilderingen in wit, zwart en rood. De kleuren verwijzen naar de zwarte huid, het witte vlees en het rode bloed. De heilige fetisj staat er ook nog steeds, beschermd door een beschilderde lemen kegel. Het huis is vervallen, maar niet moedwillig beschadigd.

Een eindje terug staat het traditionele Maison de la Maternité met aparte kamers voor de bevalling, voor de jongensbaby's en voor de meisjesbaby's. Lemen wanden, daken van gierststengels, matten op de grond. Gemengde tweelingen kwamen in de jongetjesruimte terecht. Het offeren kwam nogal precies. Bij jongens werd bijvoorbeeld een kip en een haan geofferd om te bewerkstelligen, dat ze later goed oorlog kunnen voeren en ze kregen een heel klein pijl en boogje. De griot, de dorpszanger die vanouds verantwoordelijk is voor de orale geschiedenis, maakte een geslaagde geboorte bekend door een declamatie vanaf het dak. Tegenwoordig bevallen de Dogonvrouwen het liefst in een ziekenhuis of een modern kraamvrouwenhuis, ook de onvervalste animisten.

In het dorp zijn de vrouwen druk bezig met het stampen van de gierst in grote vijzels. Urenlang. Een speciaal machientje, dat ze hier ooit voor kregen, gebruiken ze niet, omdat ze de brandstof vinden stinken. Een oude vrouw zit in de schaduw van haar eigen erf een draad te spinnen

van zelf verbouwde katoen. Verderop trekken oude mannen plastic draden van kunststof landbouwzakken. Waar deze recycling voor gebruikt gaat worden, is niet helemaal duidelijk. Misschien voor de kralenkettingen, die de vrouwen 's middags rijgen of voor het repareren van scheuren in kalebassen. De dorpsput is state of the art en kent een apart drinkpunt voor het vee. Hygiëne, die we nog zelden zagen. Een ingekraste tekening vormt een passende versiering.

Via Teli naar Ennde, een stadje gespecialiseerd in het weven en verven van typische Dogondoeken, rijden we naar Kourouynde. Weer een schooltje van Joop, nu zorgvuldig om eeuwenoude bomen heen gevouwen. Met de woning voor de directeur achter het laatste lokaal en logeerhuisjes voor leerlingen die van ver komen naast een overwoekerd moestuintje.

Dit dorp is gezegend met wel vier waterputten, die we allemaal inspecteren. De put voor de school is een gat in de grond met een boomstam erboven op jukken en daarover touwen. Veel touw, want de put is diep.

Vrouwen takelen met behulp van een ezel het water naar boven in onthoofde jerrycans. Die gieten ze leeg in oude roze badkuipen en overlans opengesneden oliedrums. Met kommetjes worden de eigen jerrycans dan weer gevuld. Veel werk en een bedrijvig schouwspel. De volgende put is afgedekt en wordt niet meer gebruikt, omdat er een geit in is gevallen. De derde is een staaltje hoogindustriële Frans ontwikkelingswerk met zonnepanelen en tanks op hoge stellages. Deze watertorens leveren druk, waardoor bijv. een lange trog gevuld kan worden voor een hele kudde. De vierde ziet er mooi uit met een simpele, maar wat onbegrijpelijke stalen constructie, die al jaren niet meer werkt. Al met al illustreren de putten mooi de vragen van het hedendaagse ontwikkelingswerk. Welke technologie kun je inzetten, hoeveel kennis is nodig om het blijvend te laten werken en wat wil en kan de lokale bevolking eigenlijk zelf.

We eindigen de dag in Bankas, waar we nog net een al half verlaten overdekte markthal kunnen doorkruizen (met vrouwen achter stapeltjes aard-

appels, rijst, pepers, munt, knoflook, aubergines). De moskee om de hoek is gebouwd op een fijnmazig grid van ca. 2 x 2 m. De gevorkte kolommen zijn gemaakt van Malinese bomen, dus zelden recht. Dit levert een ontspannen strijd met het strakke grid op, dat in het voordeel van de bomen wordt beslecht. [JV]

13 november 2009

Bart Duvekot

Om 7.00 uur wordt tijdens het ontbijt het programma voor vandaag toegelicht, we verlaten Le Pays Dogon. We vertrekken uit Bankas over de nieuwe, verharde weg die Burkina Faso verbindt met Mali en waarover ook de container van Joop binnenkort eindelijk zal arriveren.

De hoeveelheid kapotte vrachtwagens langs de kant belooft niet veel goeds. Al snel slaan we af in de richting van het dorp Nando, hotseklotsend bereiken we de voet van de heuvel waarop dit dorp gevleid ligt. De laatste kilometer is de ultieme droom van de 4x4 rijder; niemand in de auto's gelooft dat wat we doen echt kan. De enorme steenblokken en geulen lijken onneembaar maar de chauffeurs vertrekken geen spier.

Het dorp is versterkt met een dubbele ommuring met daarin drie poorten. Onder veel lawaai van de opringerige jeugd schrijden we naar het huis van de dorpsoudste. Die is niet thuis.

Midden in het dorp staat de meer dan 600 jaar oude moskee die door de Dogon over de oude heen gebouwd is. Jurriaan moet alle zeilen bij zetten om ons binnen te krijgen maar uiteindelijk mogen zelfs de vrouwen mee.

De moskee ademt een mystieke sfeer, een aaneenschakeling van kleine lage ruimten met symbolische versieringen die allen een verhaal vertellen. Een luidspreker siert een van de torentjes terwijl in het hele dorp geen elektriciteit te bekennen is.

We verlaten het dorp via een andere poort en bereiken zo de op zonnecellen aangedreven pomp die het water in de put een kilometer omhoog moet pompen naar het dorp. Na een moeizame start werkt dit kwetsbare systeem nu. Het maakt het leven van de dorpingen een stuk makkelijker.

Onderweg naar Ngiongono, een wonderschoon dorp prachtig gelegen in de berghelling, zien we kans in de verlaten vlakte zonder duidelijke wegen, bijna in volle vaart een aanrijding tussen onze twee auto's te krijgen. Het gaat nog net goed.

Na een snelle sandwichstop in kamentement Via Via vertrekken we rond drie uur naar de technische school en de stenenmachine in Severe. Dit is een groot langlopend project van Joop's stichting. In het computerlokaal kom ik een prachtige, geheel met krijt op het schoolbord getekende uitleg tegen van het programma Excel. Alle sym-

bolen zijn minutieus nagetekend. Hier zou een beamer veel werk besparen.

De door Joop met behulp van een gespecialiseerd bedrijf in Nederland ontwikkelde stenenmachine is indrukwekkend. Met veel proberen en experimenteren is een verbluffend simpel systeem ontwikkeld om met leem, water en heel weinig cement stenen te fabriceren die in de machine in vorm geperst worden en daarna gecontroleerd drogen. Afhankelijk van de leemsoort en de menging zijn stenen in diverse kleuren te maken.

De machine draait al een jaar zonder noemenswaardige problemen en levert een goedkoop, duurzaam product dat we in de Dogon al toegepast hebben gezien in scholen en woningen.

We bezoeken ook een complex lerarenwoningen vlakbij de school. Hier wordt voor het eerst in twee lagen gebouwd, de woningen zijn ruim en zijn voorzien van eigen sanitair en elektra.

Na het eten gaan we nog op bezoek in Severe bij Willem, een gepensioneerde Nederlander die hier al jaren woont en projecten opzet en uitvoert op het gebied van groentetuinen voor vrouwen en computeronderhoud. Hij

vertoont iedere vrijdag- en zaterdagavond films voor de jeugd uit de buurt. Op een groot scherm hebben we daar te midden van zeker tweehonderd anderen naar Laurel en Hardy zitten kijken. Het deed me denken aan de filmclub op woensdagmiddag in mijn jeugd, een hele tijd geleden. [BD]

14 november 2009

Evy Augusteijn

Het is koud vandaag: 24°C. Een van onze chauffeurs, Assamba, arriveert zelfs met een winterjas aan. We vertrekken in alle vroegte vanuit ons kampement Via Via in Sevare naar Djenne. Deze keer geen voor ons onbegrijpelijke route door de bush-bush, maar een geasfalteerde weg. De enige hindernissen zijn de slecht geladen vrachtwagens met pech en de 'verkeersdrempels'. Aan weerszijden in de berm worden ze geflankeerd door rijen stenen en/of boomstammen tot aan de bebouwing. Helder. Waarom dure bordjes uit Frankrijk halen, die in hoog tempo verouderen in dit klimaat.

Wat ik begrijp van deze wegversperringen is dat we een regiogrens overgaan en er tol betaald moet worden. Het gaat in alle goedwilligheid, zonder onze Europese gehaastheid.

Om in Djenne te komen moeten we met de pont over. Ook hier de nodige verkopers van o.a. sieraden. Ondanks het feit dat ik begrijp dat men geld wil verdienen en ze het vaak alleraardigst doen word ik gek van de constante vraag iets te kopen.

Djenne op de grens van savanne en Sahara heeft een rijke geschiedenis.

Na de bezetting van de stad door het rijk van de Mali en Songhay werd de stad in bezit genomen door Marokko in 1591. Sultan Kounboro was de eerste die moslim werd. Hij brak zijn paals af en bouwde op dezelfde plaats de nu zo bekende grote moskee.

Maar de eens zo rijke stad door de trans-sahara handelsroute verviel hoe langer hoe meer door anarchisme en instabiliteit. De Fransen konden de stad zonder enige weerstand innemen in 1893. Djenne staat inmiddels op de werelderfgoedlijst. Restoraties zijn zichtbaar in volle gang.

We lunchen in het Campement du Djenné waar we o.a. Aagje Nicolaas weer ontmoeten. De avond tevoren waren we bij de film van Willem in haar huis. Kan niet schelen welke gedownloade movie maar vooral de plaatselijke jeugd vermaakt zich kostelijk. Ik ken haar nog uit de tijd dat ik bij Hein Salomonson werkte.

Djenne verkennen we onder leiding van een kennelijk onvermijdelijke gids.

In de Marokkaanse wijk laat hij zien hoe je aan de decoraties in de

daklijst kan zien hoeveel zonen en dochters de bewoners hebben. Door de regelmaat hebben wij ernstig onze twijfels.

De Tukolor huizen (Tukolor-overheersing 1862-1893) onderscheiden zich nauwelijks van de Marokkaanse. Eigenlijk is het alleen te zien aan de versieringen rond de toegang.

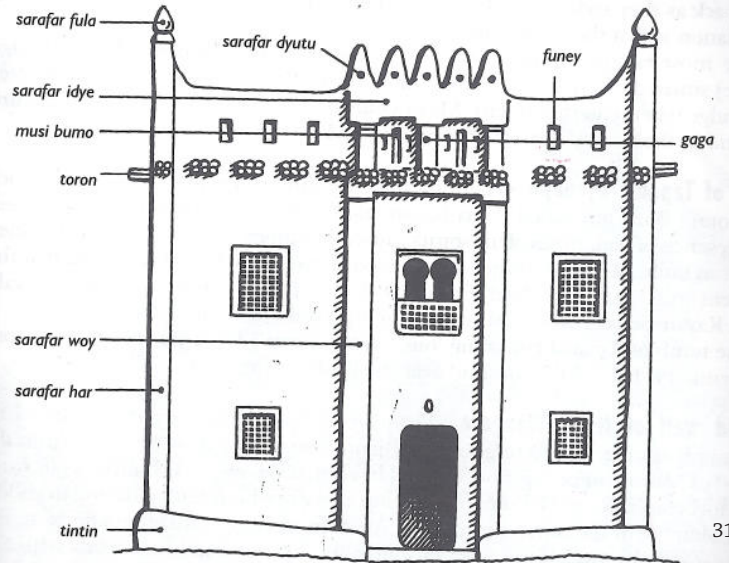
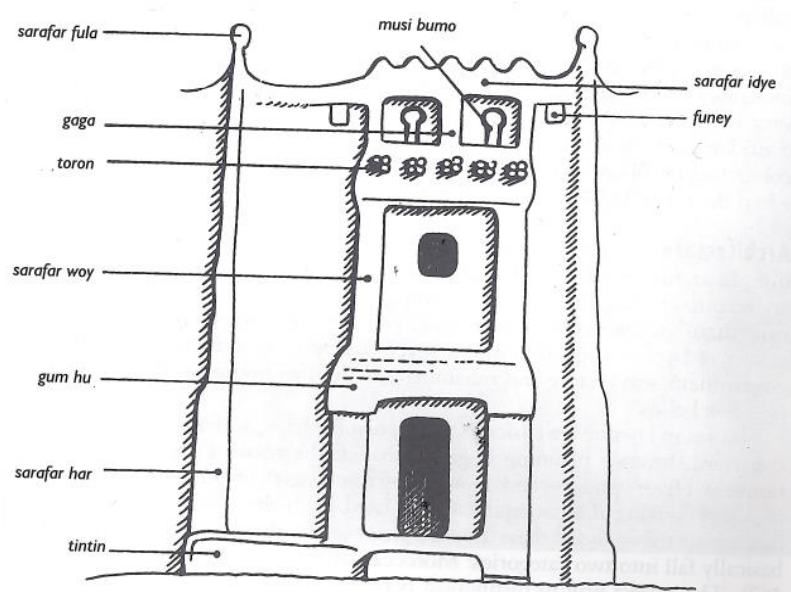
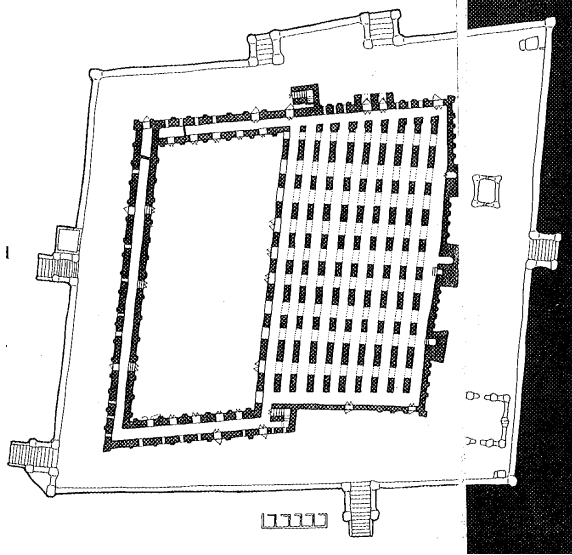
Het eeuwige waterprobleem, zowel aan- als afvoer, lijkt opgelost in Djenne. De gids laat vol trots zien hoe de afvoer van fecaliën en afvalwater gescheiden is. Het afvalwater kunnen we volgen door zichtbaar roze riolering aan de gevel. De afvoer van de toiletten wordt verzameld in een soort bovengrondse put, die om de zoveel tijd geleegd wordt door de muur open te hakken. De 'opbrengst' kan gebruikt worden als mest. Ook de door de Fransen aangelegde open riolen in de straten bieden niet echt soelaas. We hebben geluk dat we in de droge tijd door de stad lopen. In de natte perioden lopen de kanalen over en zijn een bron van infecties voor de bewoners.

De overal geroemde moskee is net voor onze komst voor een deel

ingestort. Volgens een krantenbericht op 5 november ten gevolge van regen. Het geeft ons een inkijkje in de kwetsbaarheid van de leemarchitectuur. Toch blijkt uit de verhalen van Joop dat de eeuwenoude methode elk jaar de leem opnieuw aansmeren uiteindelijk beter houdt dan ons cement. Zeker is dat een combinatie van leem en cement dodelijk is voor het gebouw.

[EA]

15 november 2009

Leen Kooman

Na een ontbijt in de Via Via in Sevare maken we ons gereed voor vertrek naar Mopti. Daar brengen we de ochtend door met het doen van de laatste inkopen. De aandacht van Joke en Natascha wordt getrokken door enorme aluminium pannen. Na enig afwegen of ze wel transportabel zijn wordt besloten om ze aan te schaffen. Volgens Natascha ideaal om tijdens een feestje drankjes in koud te houden. Als voorproefje van het boottochtje maken we alvast een klein oversteekje in de haven met een piroque. Na een rondje over de lokale markt belanden we tenslotte in een soort bazar met een groot naaiatelier en antiekwinkels. Velen van ons kunnen de verleiding niet weerstaan om nog een paar kleurige Afrikaanse kledingstukken aan te schaffen.

's Middags schepen we ons in voor een boottocht over de Niger. We gaan aan boord van een piroque, een lange houten boot voorzien van een zonnedak. Deze boten zijn er in verschillende afmetingen en al dan niet aangedreven door een motor verzorgen ze het transport over de rivier. De Niger vindt zijn oorsprong in de hooglanden van Guinee en heeft

een enigszins merkwaardige loop. Hij stroomt eerst naar het oosten, via Timboektoe door de Sahara om vervolgens met een grote boog af te buigen naar het westen om uiteindelijk in zee uit te monden.

De rivier is in totaal 4180 km lang en de waterstanden fluctueren afhankelijk van het regenseizoen sterk. Het is een belangrijke transportader en een belangrijke eiwitbron vanwege de overvloedige aanwezigheid van vis. De oevers van de rivier zijn het leefgebied van de Bozo's. Zij houden zich voornamelijk bezig met de visvangst.

Omdat het het einde van het regenseizoen is staat het water in de Niger op het hoogste niveau. Dientengevolge is de rivier ter plaatse van Mopti erg breed, dit wordt nog eens versterkt doordat de rivier de Bani zich hier samenvoegt met de Niger. We genieten van de weidse vergezichten. Aan boord ontstaat een ontspannen sfeer en de chauffeurs en onze gidsen hebben zich in een luie pose op het voordek genesteld.

Na enige tijd varen leggen we aan bij Bozodanga, een klein dorpje op een eilandje in de Niger. Het ligt

vanwege het hoge water nauwelijks boven het waterpeil en is omgeven door kleine dijkes. De dorpelingen leven hier voornamelijk van de visvangst. De mensen wonen in hutten van takken en palmbladeren. In de hut zien we een verhoogd deel gemaakt van aarde waar op geslapen wordt, kennelijk loopt het eilandje zo nu en dan toch onder water.

Na nog iets verder stroomafwaarts te zijn doorgevaren leggen we aan bij Tongorongu, een dorp aan de oevers van de Niger. Als we er doorheen lopen valt het orthogonaal patroon van stegen op, geflankeerd door lemen huizen en erfscheidingen. Naast het gebruikelijke verbouwen van gierst wordt er ook aardewerk in het dorp geproduceerd. We bezoeken een pottenbakkerij waar in een grote open veldoven het aardewerk gebakken wordt. De plaatselijke moskee wordt bezocht die in tegenstelling tot die van Djenne de regentijd goed doorstaan lijkt te hebben. We laten foto's zien aan de dorpelingen van de ingestorte toren van de moskee van Djenne en ze lijken enigszins onthutst te zijn bij het zien van de beelden. Tijdens de terugreis slaat de

vakantiestemming aan boord toe en iedereen geniet ontspannen van het uitzicht en ondergaande zon. Onze gids en de beide chauffeurs keuvelen wat op het voordek.

's Avonds maken we ons gereed voor de terugreis en na een korte nacht in het gastenverblijf en het appartement van Joop in het huis van Amatique vertrekken we midden in de nacht naar het vliegveld waar we er achter komen dat het vliegtuig vertraagd is en waarschijnlijk de volgende dag pas vertrekt. We mogen onze bagage alvast inchecken en gaan door de paspoortcontrole. Als incheckbalie fungeert een grote houten tafel met daarachter een enorme weegschaal. Gelukkig overschrijden we niet het gezamenlijk toegestane maximumgewicht. De faciliteiten van de douane zijn al even basaal: vriendelijk glimlachende en stevig opgemaakte dames stempelen gretig de reisdocumenten af vanachter de keukentafel. Officieel hebben we nu het land verlaten.

[LK]

16 november 2009

Leen Kooman

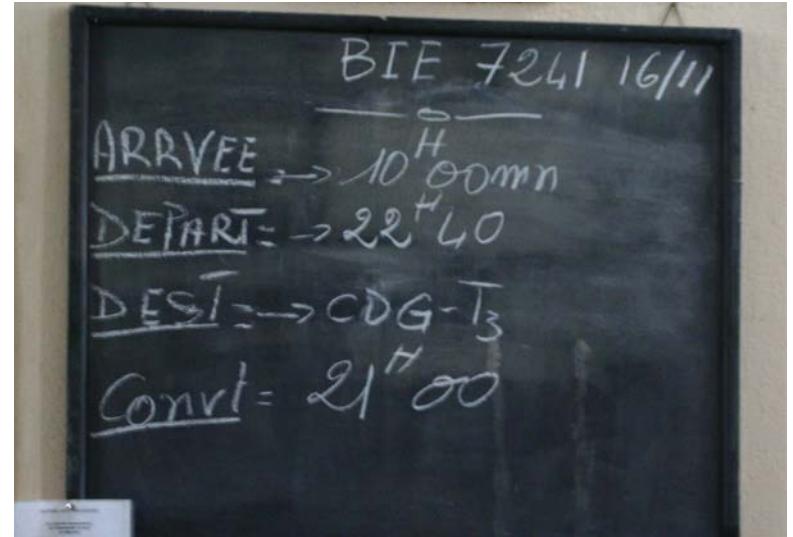
Illegaal in Mali. Na terugkomst in Sevre worden we weer ontvangen door de familie van Amatique en besluiten maar weer te gaan slapen. Het vliegtuig vertrekt pas in de avond, vertrektijd nog onduidelijk daarvoor moeten we naar de luchthaven bellen. De dag brengen we door lezend en duttend door op het terras van Amatique, de lunch wordt bezorgd door Via Via. Natascha gaat op pad (achter op de brommer) om haar aluminium pannen door een kunstenaar te laten graveren.

Jurriaan (re-)organiseert het huishouden van Joop . Bart en ik gaan op stap om de biervoorraad aan te vullen. De teleurstelling is groot als dit blijkt te zijn uitverkocht temeer omdat dit een plotseling einde blijkt te zijn van onze inmiddels ingesleten dagelijkse gewoonte.

Eind van de middag gaan we naar Mopti voor een diner bij de Bozoclub een prachtig gelegen restaurant op een landtong aan de Niger en de haven van Mopti. We eten Capitan (grote smakelijke vis uit de Niger) en genieten van de zonsondergang. Dit keer echt de laatste tijdens ons ver-

blijf in Mali. De gegraveerde pannen worden afgeleverd en we vertrekken voorzien van een inmiddels respectabele hoeveelheid extra spullen naar het vliegveld. Op het vliegveld begint het ritueel van het inchecken met een boardingpas zonder stoelnummer. Eerste rondje: je bagage aanwijzen die vervolgens wordt ingeladen. Daarna in de rij om via de security check het vliegtuig in te gaan. Er ontstaat gedrang want iedereen wil er als eerste in. Wij staan toevallig op de goede plek en mogen er voorafgegaan door Jurriaan en Thijs naar het vliegtuig lopen. Jurriaan voelt zich niet lekker voor de vlucht en wordt herkend door een lokale gezaghebber op het vliegveld. Ondersteund door Thijs mag hij als eerste het vliegtuig in. Eenmaal in het vliegtuig gezeten knapt hij zinderogen op. Na een vlucht met onverwachte tussenstop in waarschijnlijk Marokko om brandstof te tanken landen we de volgende ochtend in Parijs en reizen we met de TGV terug naar Nederland. Nog wennend aan de vertrouwd georganiseerde omgeving kijk ik terug op zeer bijzondere en erg gezellige AetA-excursie.

[LK]

Nadere informatie

De publicatie van Joop van Stigt; *'Dogon Art Antropologie Architectuur'* is te bestellen door overmaking van minimaal €50,- op rekeningnummer 45.38.261. Met de opbrengsten van het boek worden de vele projecten gerealiseerd van de stichting Dogon-onderwijs. Voor meer informatie, zie: www.dogononderwijs.nl

Organisatie excursie

Programma: Jurriaan van Stigt, Joop van Stigt

Organisatie in Mali: Amatique Dara, Kenneko Dara, Sidigi Dolo.

Gids: Sirou Dolo

Chauffeurs; Toure, Assamba, Amatique

Publicaties

- Forum, juli 1967, nr. 7. Aldo van Eyck e.a.
- Stigt, Joop van. Dogon Art Antropologie Architectuur. Zie boven.
- Een dag uit het leven van een Dogon. Te bevragen bij Jurriaan van Stigt.
- Kleinitz & Dietz, Tekens aan de wand. Rotskunst en besnijdenis in Songo, Pays Dogon. www.mv.nl/publicaties/10Songo

- Schijns, Wolf. L'architecture vernaculaire des Dogon du Mali, 2009, Gopher bv Amsterdam.

- Bedaux, Rogier en Waals, Diederik. Dogon mythe en werkelijkheid in Mali, Rijksmuseum voor Volkenkunde, Leiden.

Literatuur

- Condé, Maryse. Segou. Fictie over de geschiedenis van de 18e en 19e eeuw.
- Lee, Ton van der. Het zandkasteel. Beschrijving van de bouw van een eigen huis in Djenné. ISBN 978 94 600 3208 0
- Joris, Lieve. Mali Blues. Beschrijving reis door Senegal, Mauretanië en Mali.

Muziek

- Rokia Traoré, Bowmboi, 2003. Zie www.rokiatraore.net
- Bassekou Kouyate, Segou Blue, 2007. Gebaseerd op de *griot*-muziek.

Colofon

Genootschap Architectura et Amicitia, excursie Mali Pays Dogon, november 2009

Ontwerp: Arent Benthem

Controle tekstueel: Jurriaan van Stigt

Redactie: Evy Augusteijn
pdf voor leden, zie www.aeta.nl

foto's van de reis, zie www.aeta.nl

Reisprogramma

- 1 november 2009 Amsterdam, Brussel, Parijs, Sevare
- 2 november 2009 Sevare, Mopti, Bandiagara, Sangha Ogol
- 3 november 2009 Sangha Ogol, Sangha Bongo, Douzo, Tapda, Couloir Peque - Herman Haan, Peque - na, Peque-Toulou, Ireli, Yaye, Amani, Tirreli - retour met de auto's Kamma Bandjie, Sangha Ogol
- 4 november 2009 Sangha Bongo, Bannani Sirou, Bannani Amou, Bannani Nenni, Ibi, Koundou -Na
- 5 november 2009 Koundou-Na, Yougho-Na, Yougho-Dougourou, Yougho-Piri en in de vlakte Koundou-Ougo, Koundou-Soban en Sogodouroukum
- 6 november 2009 Koundou-Na, Yendouma Sogo, Yendouma Ato, Yendouma Barkala, Yanda
- 7 november 2009 Bombou, Tenndiou, Youidiou, Sedourou, Nangadourou, Tanoa Ireli, Domllossogou, Madougou, Din-kabo, Bamba Deguerre
- 8 november 2009 Sangha Ogol, Ibi, Arou, 'ancient'Neni, Koundou-Ginna, Koundou-Da, Koundou-Na
- 9 november 2009 Tabitonga, Metelidie, Kani-Guguona, Nandoli, Gondo-Die, Kamba Bandjie, Nakonioje
- 10 november 2009 Sangha -Bandiaghara -Songho Kampement Sangha
- 11 november 2009 Bandiagara, Kalikombo, Bendieli, Pelani, Sogodugou, Kendi, Tintam
- 12 november 2009 Bandiagara, Djiguibambo, Kani Bozon, Kani Kombole, Teli, Ennde, Kouryounde, Bankas
- 13 november 2009 Bankas, Nando, (Pah), Ngiongono, Segemeyere,
- 14 november 2009 Sevare, Djenne,
- 15 november 2009 Sevare & Mopti met boottocht over de Niger

